

Edirne Sarayı Su Yapıları

Mustafa Özer* - Mesut Dündar**

Öz

Edirne Sarayı'nın inşası Sultan II. Murad tarafından başlatılmış, Fatih Sultan Mehmed zamanında tamamlanarak hizmete açılmış ve sonraki dönemlerde yapılan eklerle birlikte 19. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmıştır. Bünyesinde yüz kadar yapıyı barındıran sarayın su ihtiyacını karşılamak için çeşitli kaynaklardan isale hatları ile sular getirilmiş olup bu suların dağıtımı ve kullanımı için su terazisi, maksem, çeşme ve havuz gibi yapılar inşa edilmiş; bunlara ilaveten yeraltı sularından da faydalanmak için kuyular açılmıştır.

Bu büyük saray kompleksi Osmanlı-Rus ve Balkan savaşları sırasında büyük oranda yok edilmiş, diğerleri ile birlikte su yapılarının da çoğu yok olmuş; sadece, saray maksemi, Namazgâhlı Çeşme, Matbah-ı Âmire Çeşmesi ile bir kuyu ve su terazisi günümüze ulaşabilmiştir. Bu çalışmada, fotoğraf ve çizim gibi görsel bilgileri bulunanlar ile yukarıda bahsi geçen mevcut su yapılarının tanıtılıp değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bunlar arasında 15. yüzyıla tarihlenen maksem, kütlesi ve üç katlı strüktürü ile benzeri olmayan anıtsal bir yapıyı teşkil etmektedir. Aynı zamanda bir meydan çeşmesi niteliğindeki Namazgâhlı Çeşme mimari ve süsleme özellikleri bakımından 18. yüzyılın başlarını yansıtır. Matbah-ı Âmire Çeşmesi, mutfak birimlerine suyun taksim edildiği maksemli bir çeşme niteliğindedir. Mahmudiye Kışlası yanında yer alan su terazisi, yukarı doğru daralan kare kesitli gövdesi ile bu tarz yapıların karakteristik özelliklerini taşır. Aynı zamanda birer su terazisi olduğu ileri sürülen Terazi Kasrı ve Adalet Kasrı'nın gerçekte böyle bir işlevi olduğu ise tartışmalıdır. Kuyu, ağız bileziği ve taş örgülü çeperi ile ayrırcı bir özellik göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Edirne Sarayı, Maksem, Çeşme, Su Terazisi, Suyolu.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, mustafaozer@gmail.com ORCID: 0000-0002-5341-3269
DOI: 10.37879/belleten.2021.615

** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, mstdundar@gmail.com ORCID: 0000-0001-9934-5372
Makale Gönderim Tarihi: 27.04.2020 – Makale Kabul Tarihi: 05.04.2021

Water Buildings of the Edirne Palace

Abstract

The construction of Edirne Palace was started by Sultan Murad II. It was completed and put into service in the time of Sultan Mehmed the Conqueror and was used until the end of the 19th century with the additions made in the following periods. To meet the water need of the palace, which contains about a hundred buildings, water was brought from various sources through water supply lines, and structures such as water tower, water depot, fountains and pools were built for the distribution and use of these waters; in addition to these, wells were drilled to benefit from groundwater.

This large palace complex was largely destroyed during the Ottoman-Russian and Balkan wars, and most of the water structures were destroyed along with the others; only the water depot of the palace, Namazgâhlı Fountain, Palace Kitchens (Matbah-ı Âmire) Fountain, a well and a water tower have survived to the present day. In the study, it was aimed to introduce and evaluate those that are not available today but have visual information such as photographs and drawings, and the above-mentioned water structures. Among these, the water depot, dated to the 15th century, constitutes a unique monumental building with its mass and three-story structure. At the same time, Namazgâhlı Fountain, which is a public fountain, reflects the early 18th century in terms of its architectural and decorative features. Palace Kitchens Fountain is like a fountain with a water tank where water is distributed to kitchen units. The water tower located next to the Mahmudiye Barracks has the characteristic features of such buildings with its square-section body narrowing upwards. It is controversial that Terazi Pavilion and Justice Pavilion, which are claimed to be water towers at the same time, actually have such a function. The well does not differ from its counterparts with its well-curb and stone-woven wall.

Keywords: Edirne Palace, Water Depot, Fountain, Water tower, Water supply line.

Giriş

Edirne Sarayı (Sarayı Cedîd-i Âmire), Edirne'nin Sarayı olarak adlandırılan bölgesinde, Tunca Nehri'nin batısındaki alanda, II. Murad'ın saltanatının son yıllarında inşa edilmeye başlanmış, ancak Fatih Sultan Mehmed zamanında tamamlanamamıştır. Sonraki dönemlerdeki ilave ve onarımlarla 19. yüzyıl sonlarına kadar kullanılan ve pek çok tarihi olaya tanıklık eden Edirne Sarayı, özellikle Osmanlı-Rus ve Balkan savaşları sırasında büyük oranda tahrip olmuş ve

buradaki yapıların birçoğu yıkılmış, günümüze ise sadece bir kaçı ulaşabilmiştir¹ (Resim 1).

Bünyesindeki yüz kadar yapıyla geniş bir alana yayılan sarayın su ihtiyacını karşılamak için farklı kaynaklardan isale hatları ile sular getirildiği ve bu suların dağıtımı ve kullanımı için su terazileri, maksem, çeşme ve havuz gibi yapıların inşa edildiği de bilinmektedir. Ayrıca, bunlara ilaveten yeraltı sularından faydalanmak için bazı kuyular da açılmıştır. Ancak bunlardan sadece saray maksemi ile birlikte Namazgâhlı Çeşme, Matbah-ı Âmire Çeşmesi, bir su terazisi ve kuyu günümüze gelebilmiştir. Söz konusu maksem ve çeşmelerin, Mustafa Özer başkanlığında yürütülen saraydaki kazılar sırasında içlerindeki dolgular kaldırılarak etrafında kazılar yapılmış, çizim ve resimlerle belgelenecek son durumları ortaya konmuştur². Bu çalışmanın temelini kazıları yapılan maksem ve çeşmeler gibi mevcut yapılar teşkil etmekle birlikte bunlara su sağlayan isale hatları ile günümüzde mevcut olmayan ancak hakkında çizim ve fotoğraf gibi görsel bilgileri bulunan diğer su yapıları üzerinde de durulmuştur. Bu kapsamda çalışmamızda, Edirne Sarayı'na su sağlayan sistem ile sarayın su ihtiyacının karşılanmasına yönelik inşa edilen söz konusu yapılar ele alınarak, bunların kazılar sonrasında ortaya çıkan verilerle birlikte plan, mimari, malzeme-teknik ve işlevleri bakımından değerlendirilmesi amaçlanmıştır; aynı zamanda Edirne Sarayı ve Türk mimarisindeki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken saraya su sağlayan suyuolları ile bunların bir parçası niteliğindeki su terazileri bir bütün olarak; saray bünyesindeki maksem, çeşme ve kuyu gibi mevcut yapılar ise ayrı ayrı ele alınmış, sonrasında da benzer nitelikli yapılarla karşılaştırılarak genel bir değerlendirmeye gidilmiştir.

İsale Hatları ve Su Terazileri

Edirne Sarayı'nın su ihtiyacı ilk olarak, Fatih Sultan Mehmet zamanında yaptırı-

- 1 Edirne Sarayı için bk., Ahmed Bâdi Efendi (Yay. haz., N. Adıgüzel, R. Gündoğdu), *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, C 1/1-2, Trakya Üniversitesi Yayını, 1. Baskı, Edirne 2014, s. 77-78; Rifat Osman (Yayımlayan: Süheyl Ünver), *Edirne Sarayı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1989; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Bellek Yayınları, 2. Baskı, Edirne 2011, s. 43-52; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, C 3, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1989, s. 234-267; Mustafa Özer, *Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) Kısa bir Değerlendirme*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- 2 Bk., Mustafa Özer, "Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2013 Yılı Çalışmaları", 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 3, Ankara 2015, s. 495-524; Mutfaka Özer, Mesut Dündar, Hasan Uçar, Gökben Ayhan, Yavuz Güner, "Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2014 Yılı Çalışmaları", 37. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 3, Ankara 2016, s. 595-622.

lan Sarayakpınar Köyü civarındaki pınarlara bağlanan suyolları ile sağlanmıştır³. Zamanla eskiyen ve tahrip olan Sarayakpınar Suyolu 1895'te Vali Hacı İzzet Paşa tarafından demir borular döşemek suretiyle yenilenmiş, saray bölgesinde inşa olunan askeri hastane ve kışlalara da buradan su verilmiştir⁴. Bu suyolu üzerindeki su terazilerinden biri, günümüzde kapalı cezaevi olarak kullanılan eski Mahmudiye Kışlası yanında, diğeri de II. Bayezid Külliyesi avlusunda yer almaktadır⁵ (Resim 2). Sarayakpınar'dan getirilen suyun basıncının ayarlanarak saraya ve kışlalara bölüştürüldüğü Mahmudiye Kışlası yanındaki su terazisi (Resim 2.1), yukarı doğru daralan kare planlı bir kule şeklindedir. Bulunduğu sokağa atfen "Dibek Su Terazisi" olarak anılan yapı 1,70 m ebatlarındaki bir tabana oturmakta olup yaklaşık 7,20 m yüksekliğindedir⁶. Düzgün kesme taşla inşa edilen terazinin üst kısmı tahrip olmuştur. Burada görülen demir borular geç dönemlerdeki bir yenilenmeye işaret etmektedir ki, söz konusu suyolunun 19. yüzyılın sonlarında elden geçirildiği bilinmektedir⁷.

Sarayakpınar Köyü'nden getirilen suların dışında, Edirne'nin nüfusunun artışına bağlı olarak ortaya çıkan su ihtiyacını karşılamak için Kanuni Sultan Süleyman tarafından Hürrem Haseki Sultan adına Mimar Sinan'a inşa ettirilen Taşlımüsellim Suyolu⁸ ile saraya da daimî temiz su sağlanmıştır. Sinanköy (Pravadi) ve Taşlımüsellim Köyü civarındaki pınarlardan kanal ve kemerlerle Edirne'ye getirilen sular, Taşlık'taki merkezi su maksemi ile şehrin diğer bölgelerine dağıtılmış⁹, Taşlık Maksemi'ne bağlı bulunan Buçuktepe Mezarlığı'ndaki su maksemi ile de saray maksemine ulaştırılmıştır¹⁰. Tepe Mezarlığı'ndaki su makseminden saray maksemine suyun künkler vasıtasıyla Kanuni ve Fatih köprüleri üzerinden taşındığı, köprü başlarına da "Terazi Kasrı" ve "Adalet Kasrı" olarak bilinen birer su terazisi inşa edildiği belirtilmektedir¹¹. Rifat Osman, Taşlımüsellim Suyolu'nun inşası sırasında

3 Rifat Osman, *age.*, s. 108; Ünal Öziş, Yalçın Arısoy, *Mimar Sinan'ın Su Yolları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987, s. 2-13.

4 Rifat Osman, *age.*, s. 108.

5 Oral Onur, *Edirne Su Kültürü*, Acar Matbaacılık, İstanbul 1978, s. 48-49.

6 Damla Zeybekoğlu, Hatice Kiran Çakır, Aycan Özenç, "Edirne'deki Su Terazilerinin Analizi", *Trakya Univ. J. Sci.*, S. 8/1 (2007), s. 32.

7 Rifat Osman, *age.*, s. 108.

8 Ahmed Bâdi Efendi, *age.*, s. 446; Öziş-Arısoy, *age.*, s. 2-14.

9 Ahmed Bâdi Efendi, *age.*, s. 446; Peremeci, *age.*, s. 100-101; Öziş-Arısoy, *age.*, s. 2-4.

10 Peremeci, *age.*, s. 102; Rifat Osman, *age.*, s. 156-157; Onur, *age.*, s. 43.

11 Ahmed Bâdi Efendi, *age.*, s. 327; Rifat Osman, *age.*, s. 27; Onur, *age.*, s. 48-49; Tanju Cantay,

Kanuni Köprüsü ile birlikte hem suyun basıncını ayarlamak için hem de seyir amaçlı inşa edilen söz konusu kasırların yaklaşık 21,60 m yüksekliğinde ve 7,20 m ebatlarında olduklarını belirtilerek; Terazi Kasrı'nın 2,50 m kalınlığındaki duvarları içerisindeki 90 cm genişliğindeki mermer merdivenlerle kulenin üstündeki sultana mahsus odaya çıkıldığı, yaklaşık 18 zira¹² (~8,30 m) boyutlarındaki odanın mermer döşeli olduğu, ortasında bir havuz ile bunun etrafında sedirlerin bulunduğu ifade etmektedir¹³. Yine, Rifat Osman'ın ifadesine göre, üçüncü katında su terazisi haznesi bulunan yapının birinci ve ikinci katlarında hizmetçi odaları yer almaktaydı¹⁴. Oktay Aslanapa da aynı yapıdan bahsederken, 1554'te Mimar Sinan tarafından inşa edildiğini, toplam yüksekliğinin 18 m olduğunu, ortasında havuzu bulunan üstteki sekiz metre karelik odanın su terazisi vazifesi gördüğünü ifade etmektedir¹⁵. Günümüzde mevcut olmayan Terazi Kasrı'nın¹⁶ eski gravür ve fotoğraflarda kare planlı bir kule şeklinde yükseldiği, yol tarafında bir kapısı bulunduğu, seyir köşkünün cephelerdeki ikişer pencere ile dışa açıldığı ve kurşun kaplı yüksek bir pramidal külahla örtülü olduğu görülür (Resim 3). Benzer özellikler gösteren Adalet Kasrı hala ayakta olmakla birlikte iddia edildiği gibi¹⁷ aynı zamanda bir su terazisi vasfı gördüğüne dair bir veri yoktur. Bununla birlikte, 19. yüzyılın sonlarına ait bazı arşiv belgelerinde de yapıdan “su terazisi” olarak bahsedilmektedir¹⁸. Yine, 19. yüzyıl başlarında Edirne'ye gelen G. Eneholm'da Terazi Kasrı ile Adalet Kasrı'ndan su terazileri olarak bahsetmektedir¹⁹. Osman

“Türk Şehirciliğinin Önemli Yapıları: Su Terazileri”, *Erdem*, S. 12/34 (1999), s. 74.

- 12 Mimari, kumaş, marangozluk ve benzerleri için zira' olarak farklı uzunluk ölçüleri verilse de genellikle 1 zira' nın 46,2 cm. olduğu kabul edilmektedir (bk., Mehmet Erkal, “Arşın”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 3, İstanbul 1991, s. 411-413). Buradaki ölçülerde bu oran baz alınarak hesaplanmıştır.
- 13 Rifat Osman, *age.*, s. 100.
- 14 Rifat Osman, *age.*, s. 100.
- 15 Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 133.
- 16 Harap durumdaki kasrın taşlarının dönemin Edirne valisi Abdurrahman Paşa'nın emriyle 1895'teki Sanayi Mektebi'nin inşasında kullanıldığı belirtilir (bk., Peremeci, *age.*, s.47; Rifat Osman, *age.*, s. 100; Ayverdi, *age.*, s. 237). Bu vesile dönemin resmi yazışmalarında da geçmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/674-50535, H. 03.03.1313).
- 17 Ahmed Bâdi Efendi, *age.*, s. 327; Rifat Osman, *age.*, s. 27; Onur, *age.*, s. 48-49; Cantay, agm., s.74.
- 18 Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/627-46968 (H. 27.11.1312); BEO/647-48493 (H.07.01.1313); BEO/674-50535 (H. 03.03.1313)
- 19 G. Eneholm, *Notice sur les villes situées au-dela des Balkans, occupées par les Troupes Russes pendant la glorieuse campagne de 1829*, De l'imprimerie De Pluchart, St. Pétersbourg 1830, p. 81.

Nuri Peremeci ve Oktay Aslanapa ise Terazi Kasrı'nın aksine, Adalet Kasrı'nın bir su terazisi olmadığını, duvarlardan geçen künklerin kasırdaki havuza su temini için olduğunu ifade ederler²⁰. Teknik olarak, genellikle suyun basıncını ayarlamak ve suyu ölçerek dağıtmak için kullanılan su terazilerinde; yeterli miktarda daimî bir su geliri, suyun toplandığı "sandık" denilen bir havuzun bulunması ve belirli ölçülere göre buna bağlanan çıkış yollarının yer alması gerekir²¹. Bu bağlamda, ortasında bir fiskiyesi bulunan havuzunda buna dair bir uygulama görülmemeyen Adalet Kasrı'nın aynı zamanda bir su terazisi olarak kullanılmış olması pek mümkün görülmemektedir. Aynı şekilde, Adalet Kasrı ile benzer nitelikte olan Terazi Kasrı'nın da esasında bir su terazisi olduğu tartışmalıdır. Belki, bölgede yapılacak arkeolojik kazılar söz konusu yapının saraya giden su yolu ile bağlantısını ve mahiyetini ortaya koyabilir.

Edirne Sarayı'na, Sarayakpınar ve Taşlımüsellim sularından başka, Sultan II. Mustafa zamanında Hıdırlık Sarayı yakınlarındaki "Bönçe Suyu" diye bilinen kaynaktan da yüz sekiz bacalı bir kanalla su getirildiği, bu suyun bazı saray yapıları ile saray meydanı ve has bahçedeki çeşmelere verildiği anlaşılmaktadır²². Bunlar arasında ileride değineceğimiz Namazgâhlı Çeşme ile bugün mevcut olmayan Nezir Ağa Çeşmesi de bulunmaktadır.

Maksem

Edirne Sarayı'na; kanal, kemer, künk, su terazisi ve benzeri sistemlerden oluşan isale hatları ile getirilen suların toplanıp ölçülerek gerekli yapılara dağıtıldığı ana su yapısını olan Maksem²³, Cihannüma Kasrı'nın yaklaşık 100 m kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır. Sarayla ilgili yayınlarda pek yer verilmeyen ve herhangi bir arşiv kaydına rastlanılmayan yapı hakkında fazla bilgi yoktur. Kitabesi bulunmayan yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Bazı yayınlarda, Kanuni Sultan

20 Peremeci, *age.*, s. 47; Aslanapa, *age.*, s.131-132.

21 Bk., Par M. Le Comte Andreossy, *Voyage à l'embouchure de la Mer-Noire, ou Essai sur le Bosphore*, Paris 1818, p. 184-186; Ünal Öziş, *Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye'deki Eski Su Yapıları*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1994, s. 135; Kâzım Çeçen, "Suterazileri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 7, İstanbul 1994, s. 82; Kâzım Çeçen, Celâl Kolay, *Topkapı Sarayı'na Su Sağlayan İsale Hatları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 1997, s. 81; Kâzım Çeçen (Yay. haz., Celâl Kolay), *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2000, s. 187-189; Cantay, *agm.*, s. 74-75.

22 Ahmed Bâdi Efendi, *age.*, s.582-583; Peremeci, *age.*, s. 102-103; Rifat Osman, *age.*, s. 38.

23 Maksemlerin yapısı ve işeyişi için bk., Kâzım Çeçen, "Maksem", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 27, Ankara 2003, s. 452-453.

Süleyman zamanında Taşlımüsellim Suyolu ile birlikte yapıldığı ileri sürülse de²⁴ buna dair bir veri bulunmamaktadır. Yapıda kullanılan inşa malzemesi ve tekniği daha erken bir tarihe, 15. yüzyıla işaret etmektedir²⁵. Saray yapılarının su dağıtım merkezini teşkil eden maksem, Fatih Sultan Mehmed zamanında sarayın diğer yapıları ile birlikte tasarlanıp inşa edilmiş olmalıdır. Saraydaki günümüze ulaşabilen ender yapılardan biri olan maksem, bir dönem bölgeye yerleşen askeri birlik tarafından kullanılmış, bu kullanım sırasında haznelerin içerisindeki bazı kısımlar elden geçirilerek çimento ile sıvanmıştır. Sonrasında kendi kaderine terk edilen yapı, Edirne Sarayı kazı çalışmaları sırasında çevresi açılarak içerisindeki dolgular temizlenmiş, rölövesi alınarak fotoğraflarla güncel durumları ortaya konulmuştur²⁶.

Düz bir alana oturan maksem, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan dikdörtgen bir plana sahiptir (Çizim 1, Resim 4). İlk bakışta, dıştan tek katlı dikdörtgen prizmal bir kütle teşkil eden maksem, üstten, ortadaki yükseltilmiş kütleyle üç parçalı bir görünüm arz eder. İçte ise, bir bodrum katın üzerindeki iki bölümlü su haznesi ile ortada bunların üzerine binen daha küçük bir su deposundan oluşmaktadır.

Maksem inşasında malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Duvarların dış yüzeyi, kaba yonu taş ve tuğla ile bir sıra taş iki sıra tuğla olmak üzere alması şeklinde örülürken, iç kısımlarda moloz taşa yer verilmiştir. Örtü sitemlerinde ise tuğla tercih edilmiştir. Maksem çevresinde yapılan kazılar sırasında belirlenen geniş bir tabaka halinde yoğun kiremit kırıkları örtünün kiremitle kaplı olabileceğini göstermektedir.

Dıştan masif bir kütle teşkil eden maksem güneybatı cephesinde bodruma açılan kapılara, kuzeydoğu cephesinde su dağıtım sistemlerine yer verilmiştir (Çizim 2, Resim 4). Tuğla kemerli kapılardan her biri bodrum kattaki iki ayrı mekâna açılmaktadır. Dikdörtgen planlı bu bodrum katı mekânları beşik tonozla örtülüdür. Yaklaşık bir metre yüksekliğindeki moloz taş örgülü duvarlardan sonra tuğla örgülü tonozlar başlamaktadır. Daha geniş olan güneydoğudaki mekânın ortasında, taş ayaklara binen tuğla örgülü bir takviye kemerine yer verilmiştir (Resim 5.1).

24 Neriman Meriç Köylüoğlu, *Edirne’de Osmanlıdan Günümüze Su Yapıları*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne 2001, s. 24; Onur, *age.*, s. 48-49.

25 Özer, *age.*, s. 56; Mustafa Özer, Mesut Dündar, Yavuz Güner, Hasan Uçar, “Edirne Yeni Saray (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C 24/1 (2015), s. 95.

26 Mustafa Özer, “Edirne Yeni Saray (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları”, *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 3, Çorum 2013, s. 350-351; Özer vd., *agm.*, s. 94-96; Özer, “Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2013 Yılı Çalışmaları”, s. 507-508.

Yapılan kazılar sırasında, iki kapı arasındaki duvara yaslanan ve basit bir çeşmeye ait olduğunu sandığımız kurşun borulu bir su sistemi belirlenmiştir.

Maksemin bodrum katı üzerinde, iki bölümlü su haznesi yer almaktadır (Çizim 1, Resim 5.2-3). Suların toplanıp dağıtıldığı kısmı teşkil eden hazne ortadaki bir duvarla ikiye bölünmüştür. Yaklaşık aynı boyutlardaki mekânların her biri sivri beşik tonozla örtülüdür. Mekânların içerisi askeri kullanımlar sırasında kısmen tahrip edilerek duvarların yüzeyi çimento ile sıvanmıştır. Kazılar sırasında içerideki dolgular temizlenmiş, suyun dağıtımını sağlayan künklerden bazıları ortaya çıkarılmıştır²⁷. Mekânların gerekli durumlarda bakımı ve temizliği için, üst kısımlarında cepheye açılan dehliz şeklinde küçük birer girişe yer verilmiştir. Bu açıklıklardan içeriye inmek için duvara saplanan taş basamakların bazıları halen mevcuttur. Maksemin en üstünde, ortadaki bölme duvarları üzerine binen küçük bir su haznesi daha bulunur (Çizim 1, Resim 5.4). Kuzeybatı-güneydoğu yönündeki dikdörtgen planlı yapının ortasında, kuzeydoğu-güneybatı yönünde boydan boya uzanan bu üst depo beşik tonozla örtülüdür. İçten tuğla örgülü olan duvarların mevcut izlerden, tuğla katıklı kireç harcı ile sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Tuğla tonoz örtüsünün büyük bir kısmı, dış etkenler nedeniyle çökmüş durumdadır. Kazılar sırasında mekânın içerisindeki göçük dolgu ve molozlar temizlenerek deponun künk bağlantıları ortaya çıkarılmış, alttaki güneydoğu deposuyla bir künk bağı olduğu tespit edilmiştir. Muhtemelen, bu üstteki küçük depo, saray içerisindeki daha yüksek yerlere gerekli suyu ulaştırabilmek için kullanılmış, fazla gelen su da bu künk bağlantısıyla alttaki depoya aktarılmış olmalıdır.

Maksemin kuzeydoğu cephesinde, depolara gelen ve giden suyolları için dikdörtgen kesitli dikey kanallar şeklinde altı adet yuvaya yer verilmiştir (Çizim 2, Resim 6). Suyun sevk edildiği boruların yerleştirildiği bu yuvalardan ortadaki ikisi daha dar olup bunlardan biri en üstteki küçük depoya diğeri de güneydoğu taraftaki büyük deponun üst kısmına uzanmaktadır. Daha geniş olan diğer dördünden ikisi güneydoğudaki depoda, biri kuzeybatudaki depoda diğeri de ortada yer almaktadır. Aynı kottaki bu dördünün üzerinde boruların bağlandığı taş sandıklar bulunur. Sandıkların üzeri tuğla kemerli nişler şeklinde düzenlenmiştir. Sandıkların bulunduğu dördünün depodaki suyun ölçülerek dağıtılması, diğer ikisinin ise depoya su sağlamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sandıklara uzanan yuvalardaki künk ve kurşun borular sökülmüş olmakla birlikte izleri hala mevcuttur.

27 Özer, "Edirne Sarayı (Sarayı Cedîd-i Âmire) Kazısı 2013 Yılı Çalışmaları", s. 510.

Yapılan kazılar sırasında, maksemden diğer yapılara uzanan suyolları hakkında da bazı verilere ulaşılmıştır (Resim 7). Mevcut kalıntılardan, suyollarının maksem bağlantılarında daha çok kurşun boruların kullanıldığı²⁸, bazılarının dirsek kısımlarında taş veya pişmiş toprak borulara yer verildiği anlaşılmaktadır. Etrafi keten halatlar sarılarak yalıtılan kurşun borular taş veya tuğlalı harçlı bir yastık üzerine yerleştirilmiş ve etrafı yine horasan harcı ile kapatılarak dışta çatı şeklinde yerleştirilen tuğlalarla koruma altına alınmışlardır. Saray içindeki yapılara dağılan suyollarının devamında ise genellikle pişmiş toprak boruların, künklerin kullanıldığı görülmektedir. Genel hatlarıyla üçgen bir kesit arz eden bu kurşun ve pişmiş toprak borulu suyollarında dıştaki koruyucu tuğlalar, boruların çapına bağlı olarak, bir çatı oluşturacak şekilde enlemesine veya boylamasına yerleştirilmiştir.

Namazgâhlı Çeşme

Edirne Saray alanı içerisinde, Süvari Kışlası karşısındaki Sırık Meydanı olarak bilinen yerin hemen yanında yer almaktadır. Kitabesi bulunmayan çeşmenin inşası için farklı tarihler ileri sürülmektedir. Rifat Osman, kaynağını belirtmeden, Namazgâhın Sultan I. Ahmed tarafından 1612-13 (H.1021) yılında, çeşmenin de Sultan IV. Mehmed zamanında 1678-79 (H.1089) yılında inşa edildiğini yazmaktadır²⁹. Bazı araştırmacılar ise çeşmeyi mimari özelliklerine istinaden 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemektedir³⁰. Edirneli tarihçi Ahmed Bâdi Efendi, “Riyâz-ı Belde-i Edirne” adlı eserinde, Sultan II. Mustafa zamanında Bönce Suyu’nun saraya getirildiği sırada saray meydanında namazgah olan yerde Nezir Ağa Çeşmesi denilen çeşmenin yanında başka çeşmeler yapıldığını ve arkasında mihrabı bulunan çeşme için Şair Kâmi Efendi³¹ tarafından 1115 (M.1703-1704) tarihi düşünüldüğünü belirtmektedir³². Bahsi geçen mahalde yer alan ve arkasında mihrabı bulunan mevcut Namazgâhlı Çeşme de mimari ve süsleme özellikleri bakımından

28 İnsan sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi pek bilinmeyen kurşun borular 20. yüzyıl ortalarına kadar kullanılmıştır. Yapılan kazılar sırasında tespit edilen in-situ halindeki kurşun borular, başta maksem ve çevresinde olmak üzere Edirne Sarayı’nda da yaygın şekilde kullanıldığının göstermektedir.

29 Rifat Osman, *age.*, s. 29, 83.

30 Tahsin Öz, “Edirne Yeni Sarayında Kazı ve Araştırmalar”, *Edirne, Edirne’nin 600. Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 222; İsmail Hakkı Kurtuluş, “Edirne’deki Örnekleri İle Namazgâhlı Çeşmeler (2)”, *Yöre*, S. 119 (2010), s. 80-81.

31 Edirneli divan şairi Kâmi Efendi (1649-1724) için bk., Gülgün Yazıcı, “Kâmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 279-280.

32 Ahmed Bâdi Efendi, *age.*, s. 582-583.

söz konusu tarihe uygun düşmekte olup 18. yüzyılın başlarını yansıtmaktadır. Saraydan günümüze kalan ender yapılardan biri olan bu çeşme hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Uzun süre kaderine terk edilen ve harap olmaya yüz tutan çeşmenin Edirne Sarayı kazısı kapsamında temizlik ve kazıları yapılarak rölöveleri hazırlanmıştır³³.

Açık alanda yer alan çeşme, kare planlı bir kütle şeklinde yükselir (Çizim 3, Resim 8). Düzgün kesme taş ve mermerle inşa edilen çeşmenin örtüsü mevcut değildir. Rifat Osman'ın "Edirne Sarayı" adlı kitabında yer alan bir fotoğrafta³⁴, çeşmenin kiremit kaplı piramidal bir örtüsü bulunduğu görülür. Dört cepheli çeşmenin kuzey cephesi bir mihrap nişi şeklinde düzenlenmiştir. Yapının kuzey kesiminde, yükseltilmiş bir seki şeklindeki namazgâh yer alır. Namazgâhın bulunduğu kuzey cephe hariç diğer cepheler simetrikdir. Bu her üç cephede de sivri kemerli birer çeşme nişine yer verilmiştir. Kırmızı ve beyaz olmak üzere iki renkli taşla almışık düzende örülen kemerlerin kilit taşları üzerinde birer gülbezek motifi bulunur. Kemerlerin üzerinde dikdörtgen şeklinde büyük panolar yer almaktadır. Muhtemelen kitabelik olarak tasarlanan boş panoların çerçevelerinde kırmızı renkli taşlar kullanılmıştır. Cephelerdeki kemerli nişler ile panoları profilli ince bordürler kuşatmaktadır. Çeşmenin güney taraftaki iki köşesi pahlanarak yumuşatılmıştır. Küçük sebillerin yerleştirildiği bu pahlı yüzeyler üstte üç sıra mukarnasla sonlanmakta olup, alt sıra mukarnasın ortasında bir gülbezeğe yer verilmiştir (Resim 9). Pahlı köşelere yerleştirilen sebiller Lale Devri üslubunu yansıtan zarif tasarım ve süslemeleri ile dikkati çekerler (Resim 9). Dikdörtgen niş şeklindeki sebillerin altında dilimli kurnalar, üstünde de bir palmetle bağlanan dilimli kabartmalara yer verilmiştir. Kurnaların dilimleri aşağı doğru uzanarak bir sap oluşturacak şekilde birleşmekte ve kurnalar adeta bir çiçek demeti görünümü almaktadır. Dikdörtgen çerçeveli sebil nişleri istiridye kabuğu şeklinde işlenmiş alınlıklara sahiptir. Güneydoğudaki sebil nişinin içerisinde, vazodan çıkan lale ve karanfiller ile bunları çevreleyen palmet ve rumiler işlidir. Güneybatıdaki sebilde ise bu süslemeler yarım kalmıştır. Bu iki köşe sebili, çeşmenin doğu ve batı cephelerinin kuzey kenarında da tekrarlanmış olmakla birlikte alınlık ve nişlerin içerisi boş bırakılmıştır. Sebillerdeki süslemelerin yarım kalması, pano ve bordürlerin içinin boş olması çeşmenin

33 Mustafa Özer, "Edirne Yeni Saray Kazısı 2010 Yılı Çalışmaları", 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, C 2, Ankara 2012, s. 294-295; Özer, vd., agm., s. 605-609.

34 Bk., Rifat Osman, *age.*, (Resimler kısmı).

tam olarak tamamlanmadığı görünümünü vermektedir³⁵. Eski fotoğraflarda kırık olduğu görülen mermer çeşme yalıklarının yerinde günümüzde betonarme yalıklar bulunmaktadır. Üç yönden üstteki bir sıra mukarnas ve palmet dizisiyle sonlanan çeşmenin kuzey cephesinde, namazgâha bakan mihrap bulunur (Resim 8). Cephe ortasındaki mihrap nişi mermer kaplıdır. Beşgen kesitli niş sivri kemerli bir kavsara ile sonlanmaktadır. Dilimli kavsaranın alt kısmında, mukarnas şeklinde stalaktit sarkıtlara yer verilmiştir. Sarkıtların yer aldığı kemer üzengi hattı iki yanda dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Bu profilli çıkmaların mihrap nişini kuşatacak şekilde alta ve üstte de devam etmesi muhtemeldir. Nitekim, Tahsin Öz'ün çalışmasında yer verdiği eski bir resimde³⁶ üsttekilerin mevcudiyeti görülebilmektedir. Alttaki izleri mevcuttur.

Kaderine terk edilen ve giderek harap olmaya yüz tutan Namazgâhlı Çeşme'nin 2010 yılında rölövesi alınmış³⁷, 2014 yılında da arkeolojik kazı ve temizlik çalışmaları gerçekleştirilerek su ve altyapı sistemleri orta çıkarılmış, rölöveleri güncellenmiştir³⁸. Bahsi geçen kazı çalışmaları sırasında tespit edilen iki tünelin, yükseltilmiş seki şeklindeki namazgâh altından geçerek çeşmeye bağlandığı görülmüştür. Mihrap aksı doğrultusunda kuzeyden gelen bir tünel mihrap altından geçerek çeşmenin içerisine uzanmakta, namazgâhın güney duvarına bitişik olarak doğu yönünden bir diğer tünelde mihrap önünde buna bağlanmaktadır. Yüksekliği 90-100 cm arasında değişen 80 cm genişliğindeki moloz taş örgülü tünellerin üzeri yassı blok taşlarla kapatılmıştır. Her iki tünelin içerisinde de çeşmeye uzanan birer isale hattı yer almaktadır. Tünellerin zeminine döşenen isale hatları, horasan harcı ile teşkil olunan üçgen kesitli tuğla örgü içerisindeki künklerle oluşturulmuştur. Kazılar henüz tamamlanamadığı için bu tünellerin nereye kadar uzandıkları bilinmemekle birlikte hem suyollarının kontrolü hem de çeşmenin bakım ve temizliği için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tünele bağlı bir dehlizle mihrap altından içeri girilen çeşmenin zemininde, tünellerin içinden geçen isale hatlarının çıkışları görülmektedir (Resim 10). Yukarı doğru yönelen çıkışlardan birinde dirsek şeklindeki künye, diğerinde ise taş boruya yer verilmiştir.

35 Şair Kâmi Efendi'nin yukarıdaki çeşme için düştüğü inşa tarihi 1115 (H.1115 / M.1703-1704) banisi Sultan II. Mustafa'nın ölüm yılına tekabül etmektedir. Namazgâhlı Çeşme süslemelerinin yarım kalması, Kâmi efendinin tarih düştüğü çeşme ile bunun aynı çeşme olduğu ve banisi Sultan II. Mustafa öldüğü için tamamlanamadığı kanısı uyandırmaktadır.

36 Öz, agm., Res. 16.

37 Özer, "Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2010 Yılı Çalışmaları", s. 294-295.

38 Özer, vd., agm., s. 608-609.

Ortada, pek de muntazam olmayan yükseltilmiş bir zemine oturan taş sandık yer almaktadır (Resim 10). Kenarlarındaki deliklerden çeşme lülelerine su verildiği sanılan sandığın, kot itibarıyla özgün yerinde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Sandığın üst çevresi, üzerinde çeşitli damgalar bulunan geç dönem tuğlalarıyla örülmüştür. Muhdes olduğu anlaşılan bu tuğla örgü sırasında dört köşedeki sebillere su iletimini sağlayan dehlizlerden bazıları da kapatılmıştır.

Matbah-ı Âmire Çeşmesi

Matbah-ı Âmire'nin kuzeybatı ucuna bitişik olarak yer alır (Resim 11). Söz konusu yapıya sonradan eklendiği anlaşılan çeşmenin inşa tarihi bilinmemektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Fatih sonrası ek olarak belirttiği çeşme³⁹, Taşlümüllim sularının saraya getirildiği sıralarda mutfağa düzenli su sağlamak için 16. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır⁴⁰.

Dıştan dikdörtgen prizmal bir kütle teşkil eden çeşme beşik tonozla örtülüdür. Düzgün kesme taşla inşa edilen çeşmenin tonoz örtüsünde tuğla kullanılmıştır. Yapının kuzey duvarında iki çeşme nişi, doğu duvarında da bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Ortasında birer musluk yuvası bulunan nişlerin kavsaraları üç sıra halinde mukarnaslarla dolgulanmıştır. Sonradan açıldığı belirtilen⁴¹ doğu duvarındaki kapı düz atkılı basit bir açıklık şeklindedir. Çeşmenin, kapı ve nişlerinin bulunduğu cepheleri profilli saçakla sonlanmaktadır. Saçak altlarında, cephelerde öne doğru uzanan ahşap sundurmalara ait olduğu düşünülen metal aksamlar yer almaktadır. Çeşmenin içerisinde ve çevresinde yapılan kazı ve temizlik çalışmaları sonrasında zeminin tuğla döşeli olduğu, tonoz örtüsünde sonradan kapatılan bir kontrol penceresinin bulunduğu ortaya çıkarılmıştır⁴².

Mabah-ı Âmire ve çeşme çevresinde yapılan kazılar, söz konusu yapının, çeşme işlevi dışında mutfak birimlerine su dağıtımını sağlayan bir tür maksem görevi gördüğünü de ortaya koymaktadır. Çeşitli dönemlerde yapılan kazı çalışmaları sırasında çeşmeye uzanan birden fazla isale hattı ile çeşmeden mutfak birimlerine giden künk sistemleri tespit edilmiştir⁴³. Suyun taksim ve dağıtımını sağlayan yapı

39 Ayverdi, *age.*, s. 265.

40 Özer, *age.*, s. 33.

41 Gönül Cantay, "Edirne Yeni Sarayı (Matbah-ı Âmire) Kazısı 1999", 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, Ankara 2001, s. 441.

42 Cantay, *agm.*, s. 441.

43 Cantay, *agm.*, s. 441; Mustafa Özer, "Edirne Yeni Saray Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları", 32. *Kazı*

içerisindeki muhtemel sandıklardan ise bir iz yoktur. Çeşme, yakın zamanda Matbah-ı Âmire ile birlikte restore edilerek koruma altına alınmıştır.

Kuyular

Edirne Sarayı'nda yeraltı sularından faydalanmak için açılan kuyulardan sadece biri günümüze ulaşabilmiştir (Resim 12.1). Babüssade'nin hemen arkasında, bugün mevcut olmayan Kapı Ağası ve nöbetçi odaları ile Arz Odası arasında yer aldığı anlaşılan kuyunun ağzında dairesel bir bilezik bulunmaktadır. Rifat Osman'ın Arzodası'na ait bir çiziminde (Resim 12.2) kuyu ağzı bileziğinin üzerindeki tulumba da gösterilmiştir. Üzeri büyük düzgün taşlarla kaplı olan kuyunun iç çeperi moloz taş örgülüdür. Bunun dışında, Edirne Sarayı'nda 1999 yılında gerçekleştirilen kazılar sırasında, Matbah-ı Âmire Çeşmesi önünde de bir kuyunun belirlendiği ifade edilmektedir⁴⁴. Bu kuyu ile Tahsin Öz'ün maksem civarında bulunduğunu söylediği⁴⁵ bostan kuyusundan günümüzde bir iz kalmamıştır. Sarayda yapılan 2010 yılındaki kazılar sırasında ise, Rifat Osman'ın Kum Kasrı'nın giriş cephesindeki cumbanın altında bulunduğunu belirttiği⁴⁶ büyük kuyunun izlerine ulaşılmıştır (Resim 12.3-4) Yapıyla bir bütünlük arz ettiği görülen kuyunun ağız kısmı taş örgülü olup toprak gövde çeperlerinin ahşapla desteklendiği anlaşılmaktadır.

Havuzlar

Edirne Sarayı'nda günümüze ulaşabilen bir havuz mevcut değildir. Ancak eski çizim ve resimlerden bazıları hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bunlardan, Cihannüma Kasrı önünde yer aldığı belirtilen⁴⁷ mermer havuzun Rifat Osman tarafından yapılan bir suluboya resmi mevcuttur (Resim 13.3). Buna göre, parmaklıklarla çevrili teras ortasındaki kare planlı havuzun bir fizikiyesi bulunmaktadır. Rifat Osman, bunun dışında, Kum Meydanı'ndaki bir kapıdan geçilen mermer taşıktaki rokoko tarzı bir havuz ile harem dairelerinin Tunca tarafındaki Dolmabahçe seddi ortasında "Şehvar" adındaki bir havuzun varlığından da bahseder⁴⁸. Mermer taşığın ortasındaki dört köşeli havuzun 12 zira' (~5,54 m) ebatlarında ve 1 zira' (~0,46 m) derinliğinde olduğunu, ortasında 2 zira' (~0,92 m) yüksekliğinin-

Sonuçları Toplantısı, C 2, Ankara 2011, s. 229.

44 Cantay, agm., s. 441.

45 Öz, agm., s. 221.

46 Rifat Osman, *age.*, s. 76.

47 Rifat Osman, *age.*, s. 70.

48 Rifat Osman, *age.*, s. 75,91-92.

de kademeli bir fiskiyesi bulunduğunu belirtmektedir⁴⁹. Sarayın en büyük havuzu olduğunu belirttiği Şehvar Havuzu'nun ise bir resmine yer vererek çizmiş olduğu vaziyet planında da göstermiştir (Resim 13.1-2). Ayrıca havuzun yaklaşık 75 zira' (~34,65 m) uzunluğunda ve 50 zira' (~23,10 m) eninde olduğunu, etrafının ceviz parmaklıklarla kuşatıldığını, bir kenarında oldukça süslü bir köşk yapıldığını belirtmektedir⁵⁰. Çiziminde (Resim 13.1) aynı mahaldeki "Gülhane" olarak adlandırılan seddin üzerinde ikinci bir havuza yer vermekle birlikte kitabında bunun bahsi geçmemektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Tunca nehri kenarında, pek çok yapısı ile geniş bir alana yayılan ve inşa edildiği 15. yüzyıl ortalarından 19. yüzyılın sonlarına kadar kullanılan Edirne Sarayı'nda, suyun temini ve kullanımı için suyolları, su terazisi, maksem, çeşme, sebil, şadırvan, havuz ve kuyuların bulunduğunu hem arşiv belgeleri ve hem de saha çalışmalarına dayalı olarak söyleyebiliriz. Bununla birlikte, sarayın maruz kalmış olduğu savaş, deprem, yangınların yanı sıra insanların neden olduğu tahribatlarla, sarayı meydana getiren diğer yapılar gibi su yapılarının önemli bir kısmı da ya ortadan kalktığı ya da harap olduğu; sadece, maksem, Namazgâhlı Çeşme, Matbah-ı Âmire Çeşmesi ile bir kuyu ve su terazisi günümüze ulaşabildiği görülmektedir.

Edirne Sarayı'nın su ihtiyacını karşılamak için Fatih Sultan Mehmet döneminde Sarayakpınar, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Taşlmüsellim, Sultan II. Mustafa zamanında da Bönce suyolları yapılmıştır. Bunların üzerinde yer alan su terazilerinden saray alanı içinde kalanlardan sadece eski Mahmudiye Kışlası yanındaki günümüze gelebilmiştir. Yapı, yukarı doğru daralan kare kesitli gövdesiyle su terazilerinin genel özelliklerini yansıtmakta olup, bu tarz terazilere hem Edirne'de⁵¹ hem de başta İstanbul⁵² olmak üzere birçok yerde rastlamak mümkündür. Genellikle bir su terazisi olduğu kabul edilen Terazi Kasrı ile benzer bir işlevi olduğu söylenen Adalet Kasrı'nın durumları ise tartışmalıdır. Günümüzdeki haliyle Adalet Kasrı'nın aynı zamanda bir su terazisi olduğuna dair bir iz yoktur. Mevcut örneklerle bakıldığında da burada olduğu gibi üstte bir seyir köşkü bulunan katlar halindeki bir su terazisine rastlanılmamaktadır. Sadece, Topkapı Sarayı I. Avlu'da

49 Rifat Osman, *age.*, s. 75

50 Rifat Osman, *age.*, s. 91-92

51 Bk., Onur, *age.*, s. 45-48; Zeybekoğlu, *agm.*, s. 29-33; Köylüoğlu, *age.*, s. 21-23.

52 Bk., Çeçen, "Suterazileri", s. 83.

yer alan su terzisinin⁵³ üstte pencereyi odası bulunan kule şeklindeki kütleliyle Edirne Sarayı'ndaki Terazi Kasrı'nı andırıldığı söylenebilir. Ancak burada Terazi Kasrı'nda bahsi geçen hizmetçi odaları katları gibi birimler bulunmaz.

Edirne Sarayı'na getirilen suların toplanıp diğer yapılara dağıtıldığı maksem, Saray'ın anıtsal nitelikteki yapılarından birini oluşturmaktadır. Maksem'in hem saray yapılarının ana su kaynağını teşkil etmesi hem de kullanılan malzeme ve teknik bakımından Saray ile birlikte 15. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Anıtsal kütleli ve çok katlı strüktürü ile dikkati çeken bu tarz bir makseme diğer Osmanlı saraylarında rastlanılmaz. Ancak, Topkapı Sarayı'nda daha küçük ölçekli olmakla birlikte çeşitli maksemelere yer verildiği bilinmektedir. Bunlardan biri Bab-ı Humayûn duvarı üzerinde, diğeri de I. Avlu'nun doğusunda yer almaktadır⁵⁴. Tek mekândan ibaret olan Bab-ı Humayûn'daki maksemde suyun basıncını ayarlamak için duvarın yüksekliğinden faydalanırken, avluda yer alan ve aynı zamanda bir terazi işlevi gören maksem bir kule şeklinde yükselmekte olup üzerinde suyun ölçülüp taksim edildiği bir odaya yer verilmiştir. Anıtsal nitelikteki maksemelerin saray dışındaki bilinen örneklerini ise İstanbul'daki Taksim ve Eğrikapı maksemeleri oluşturmaktadır⁵⁵.

Aynı zamanda bir meydan çeşmesi niteliğindeki Namazgâhlı Çeşme'nin, Sultan II. Mustafa tarafından 1703-1704 yıllarında yaptırılan çeşme⁵⁶ olduğunu düşünmekteyiz. Çeşmenin mimari ve süsleme özellikleri de 18. yüzyılın başlarındaki Lale Devri çeşmelerini andırmaktadır⁵⁷. Özellikle köşe sebilleri ve süslemesi Üsküdar'daki III. Ahmed Çeşmesi (1728-29)⁵⁸ ve Galata'daki Bereketzade Çeşmesi (1732)⁵⁹ ile yakın benzerlik göstermektedir. Bunların dışında, Sadâbâd'daki III.

53 Bk., Çeçen, Kolay, *age.*, s. 67-72.

54 Bk., Çeçen, Kolay, *age.*, s. 67-73.

55 Çeçen, "Makseme", s. 452-453. Söz konusu yapılar için ayrıca bk., Rezan Çelebi, "Taksim Maksemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 7, İstanbul 1994, s. 198; Kâzım Çeçen, "Eğrikapı Maksemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 3, İstanbul 1994, s. 144-145.

56 Bk., Ahmed Bâdi Efendi, *age.*, s. 582-583.

57 Lale devri çeşmeleri için bk., Fazilet Koçyigit, "Lale Devri Çeşmelerinin Karakteristik Özellikleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 16 (2014), s. 291-326. Lale Devri mimarisi ve bezemesi için ayrıca bk., Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 509-516

58 Bk., Doğan Kuban, *age.*, s. 510-514; Ayla Ödekan, "Ahmed III Meydan Çeşmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 1, İstanbul 1993, s. 116.

59 Bk., Ayla Ödekan, "Bereketzade Çeşmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 2, İstanbul 1994, s. 156.

Ahmed Çeşmesi (1722)⁶⁰ ile de sebiller ve mukarnash saçak uygulaması bakımından yakınlık arz ettiği görülmektedir. Bu bağlamda Namazgâhlı Çeşme'nin III. Ahmed döneminde yaygınlık kazanan Lale Devri çeşmelerinin bir öncüsü olduğu söylenebilir. Bir cephesinde mihrabı bulunan namazgâhlı çeşmelere ise 16. yüzyıldan itibaren rastlanılmaktadır⁶¹. Topkapı-Edirnekapı yolu güzergâhındaki Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi (1588)⁶², Gebze Hünkâr Çayırı'ndaki (Çayırova) Fatih Sultan Mehmed adına yaptırılan Hünkâr Çeşmesi (1659)⁶³, İstanbul Dudullu'daki Adile Sultan Çeşmesi (1730)⁶⁴ arkasında bir mihrabı bulunan namazgâhlı çeşmelerin bilinen önemli örneklerini teşkil etmektedir. Edirne Sarayı'ndaki Namazgâhlı Çeşme ise kare kütsesi ve mihrap hariç üç cephedeki çeşmesi ile bunlardan ayrılmaktadır⁶⁵.

Edirne Sarayı'ndan günümüze kalan Matbah-ı Amire Çeşmesi ise Namazgâhlı Çeşme'ye göre daha mütevazı bir yapıdır. Bir yüzünde iki çeşme nişi bulunan yapının aynı zamanda mutfâğa su taksimi içinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bir yapıya bağlı bu tür çeşmeli maksemin erken örneklerine bir Selçuklu sarayı olan Kubad-Abad Büyük Saray binasının ön avlusunda da rastlanılmaktadır⁶⁶. Edirne Sarayı'ndaki bu iki çeşme dışında bazı kaynaklarda geçen⁶⁷ namazgâh civarındaki Nezir Ağa Çeşmesi ile haremdeki Valide Dairesi, Kuşhane Matbahı çeşmeleri ve Adalet Kasrı civarındaki çeşmeden bir iz kalmamıştır. Ancak, Kum Kasrı Ha-

60 Bk., Ziya Nur Sezer, "Ahmed III Çeşmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 1, İstanbul 1993, s. 115; Koçyiğit, agm., s. 302-305.

61 Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 16.

62 Yılmaz Önge, "İstanbul'un Namazgâhlı Çeşmelerinden Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi", *Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1992, s. 189-200; Önge, *age.*, s. 60-62.

63 Önge, agm., s. 190.

64 Önge, agm., s. 190. Ayrıca bk., Semavi Eyice, "Âdile Sultan Namazgâhı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 1, İstanbul 1993, s. 83.

65 Namazgâhlı olmamakla birlikte, üç cepheli çeşmenin yakın bir örneğini Edirne II. Bayezid Külliyesi önündeki Sinan Ağa Çeşmesi teşkil etmektedir (bk., Köylüoğlu, *age.*, s. 83).

66 Mesut Dündar, "Kubad Abad Sarayı Su Kaynakları ve Altyapı Sistemi", *Beyşehir Gölü Kenarında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2018, s. 177.

67 Bk., Rifat Osman, *age.*, s. 38, 85; Ahmed Bâdi Efendi, *age.*, s. 582; Murat Kocaaslan, H. Ahmet Arslantürk, "Sultan II. Mustafa Saltanatında Edirne Sarayı: 1696-1698 Harem Tamiratları", *Turkish Studies*, vol. 9/1(2014), pp. 281, 296, 303.

mamı çevresinde yapılan kazılar sırasında Kum Meydanı'nı doğudan sınırlayan duvar aksında bir çeşmeye ait olması muhtemel künkli kalıntı tespit edilmiştir⁶⁸.

Edirne Sarayı'ndaki bir diğer su yapısı grubunu teşkil eden kuyulardan günümüze pek bir şey kalmamıştır. Sadece bir örneği günümüze ulaşabilen kuyulardan, Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi⁶⁹, Edirne Sarayı'nın muhtelif yerlerinde de çok sayıda bulunması muhtemeldir ki bunlardan bazılarının izlerine Matbah-ı Âmire çeşmesi yanı ile Kum Kasrı'nda rastlanılmıştır.

Sarayda eskiden var olduğu bilinen havuzlardan ise hiçbir iz kalmamıştır. Eski resim ve çizimlerden bilgi sahibi olduğumuz Cihannüma Kasrı önündeki fiskiyeli mermer havuz ile Dolmabahçe seddindeki köşklü büyük havuzlara, Topkapı Sarayı'nın Revan Köşkü ve III. Osman Köşkü ile haremim şimşirlik bahçesi gibi kısımlarında rastlanılmaktadır⁷⁰.

Sonuç olarak, Edirne Sarayı'nda yer alan su yapılarından maksem ve Namazgâhlı Çeşme kendine has mimari özellikleri ile hem saray mimarisi hem de Osmanlı mimarisinin önemli yapılarını teşkil etmektedir. Edirne Sarayı'ndan günümüze ulaşabilen ender yapılardan olan söz konusu maksem ve çeşmeye bugüne kadar gerekli değerin verilmediği görülmektedir. Hem sarayın hem de Türk mimarisinin nadide eserlerini teşkil eden maksem ve Namazgâhlı Çeşme, daha fazla tahrip olmadan projelendirilerek restore edilip korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken yapıların başında gelmektedir.

68 Özer, "Edirne Yeni Saray Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları", s. 233.

69 Bk., Çeçen, Kolay, *age.*, s. 42, 88 (Plan 2).

70 Bk., Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s. 29, 86; Gürü Necipoğlu, *15. ve 16. yüzyıllarda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 199, 142-143, 336-337; Çeçen, Kolay, *age.*, s. 52, 63, 65, 88-95 (Planlar).

KAYNAKLAR

- Ahmed Bâdi Efendi (Yay. haz., Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu), *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, Cilt:1/1-2, Trakya Üniversitesi Yayını, 1. Baskı, Edirne 2014.
- Andreossy, M. Le Comte, *Voyage à l'embouchure de la Mer-Noire, ou Essai sur le Bosphore*, Paris 1818.
- Aslanapa, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, Cilt: 3, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1989.
- Cantay, Gönül, "Edirne Yeni Sarayı (Matbah-ı Âmire) Kazısı 1999", 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 2, Ankara 2001, s. 439-448.
- Cantay, Tanju, "Türk Şehirciliğinin Önemli Yapıları: Su Terazileri", *Erdem*, sy. 12/34 (1999), s. 73-81.
- Çeçen, Kâzım – Kolay, Celâl, *Topkapı Sarayı'na Su Sağlayan İsale Hatları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 1997.
- Çeçen, Kâzım (Yay. haz., Celâl Kolay), *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2000.
- Çeçen, Kâzım, "Maksem", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 27, Ankara 2003, s. 452-453.
- Çeçen, Kâzım, "Eğrikapı Maksemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 3, İstanbul 1994, s. 144-145.
- Çeçen, Kâzım, "Suterazileri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 7, İstanbul 1994, s. 82-83.
- Çelebi, Rezan, "Taksim Maksemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 7, İstanbul 1994, s. 198.
- Dündar, Mesut, "Kubad Abad Sarayı Su Kaynakları ve Altyapı Sistemi", *Beşşehir Gölü Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2018, s. 157-187.
- Eldem, Sedat Hakkı – Akozan, Feridun, *Topkapı Sarayı*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.
- Eneholm, G., *Notice sur les villes situées au-dela des Balkans, occupées par les Eroupes Russes*

- pendant la glorieuse campagne de 1829*, De l'imprimerie De Pluchart, St. Pétersbourg 1830.
- Erkal, Mehmet, "Arşın", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 3, İstanbul 1991, ss. 411-413
- Eyice, Semavi, "Âdile Sultan Namazgâhı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul 1993, s. 83.
- Kocaaslan, Murat – Arslantürk, H. Ahmet, "Sultan II. Mustafa Saltanatında Edirne Sarayı: 1696-1698 Harem Tamiratları", *Turkish Studies*, Vol. 9/1(2014), pp. 271-312.
- Koçyiğit, Fazilet, "Lale Devri Çeşmelerinin Karakteristik Özellikleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16 (2014), s. 291-326.
- Köylüoğlu, Neriman Meriç, *Edirne'de Osmanlıdan Günümüze Su Yapıları*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne 2001.
- Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 2007.
- Kurtuluş, İsmail Hakkı, "Edirne'deki Örnekleri İle Namazgâhlı Çeşmeler (2)", *Yöre Aylık Kültür Dergisi*, S. 119 (2010), s. 76-85.
- Necipoglu, Gürü, *15. ve 16. yüzyıllarda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Onur, Oral, *Edirne Su Kültürü*, Acar Matbaacılık, İstanbul 1978.
- Ödekan, Ayla, "Ahmed III Meydan Çeşmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:1, İstanbul 1993, s. 116.
- Ödekan, Ayla, "Bereketzade Çeşmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul 1994, s. 156.
- Önge, Yılmaz, "İstanbul'un Namazgâhlı Çeşmelerinden Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi", *Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1992, s. 189-200.
- Önge, Yılmaz, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- Öz, Tahsin, "Edirne Yeni Saray'ında Kazı ve Araştırmalar", *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 217-222.
- Özer, Mustafa, "Edirne Yeni Saray Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları", *32. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 2, Ankara 2011, s. 225-239.

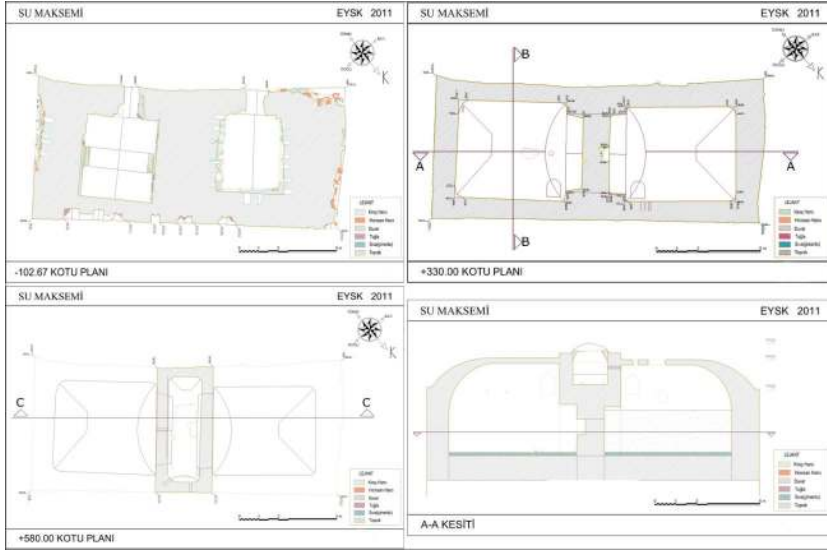
- Özer, Mustafa, “Edirne Yeni Saray Kazısı 2010 Yılı Çalışmaları”, *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, Ankara 2012, s. 287-311.
- Özer, Mustafa, “Edirne Yeni Saray (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları”, *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 3, Çorum 2013, s. 347-360.
- Özer, Mustafa, *Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) Kısa Bir Değerlendirme*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- Özer, Mustafa – Dündar, Mesut – Güner, Yavuz – Uçar, Hasan, “Edirne Yeni Saray (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C 24/1 (2015), s. 73-106.
- Özer, Mustafa, “Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2013 Yılı Çalışmaları”, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 3, Ankara 2015, s. 495-524.
- Özer, Mustafa – Dündar, Mesut – Uçar, Hasan – Ayhan, Gökben – Güner, Yavuz, “Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) Kazısı 2014 Yılı Çalışmaları”, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 3, Ankara 2016, s. 595-622.
- Öziş, Ünal – Arısoy, Yalçın, *Mimar Sinan’ın Suyolları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987.
- Öziş, Ünal, *Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye’deki Eski Su Yapıları*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1994.
- Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Bellek Yayınları, 2. Basım, Edirne 2011.
- Rifat Osman (Yayınlayan: Süheyl Ünver), *Edirne Sarayı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1989.
- Sezer, Ziya Nur, “Ahmed III Çeşmesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 1, İstanbul 1993, s. 115.
- Yazıcı, Gülgün, “Kâmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 279-280.
- Zeybekoğlu, Damla – Çakır, Hatice Kıran – Özenç, Aycan, “Edirne’deki Su Terazilerinin Analizi”, *Trakya Univ J Sci*, S. 8/1 (2007), s. 29-33.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/627-46968, H.27.11.1312
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/647-48493, H.07.01.1313
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/674-50535, H.03.03.1313



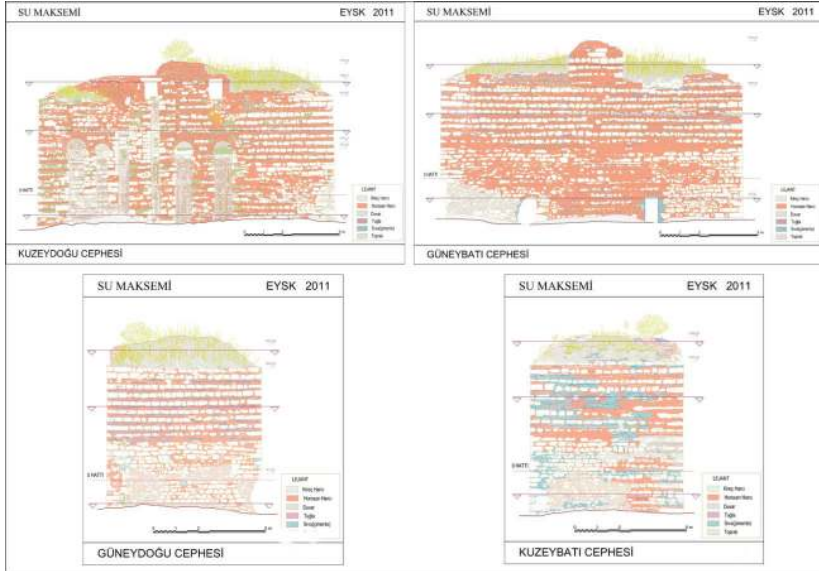
Resim 2: Su terazileri.



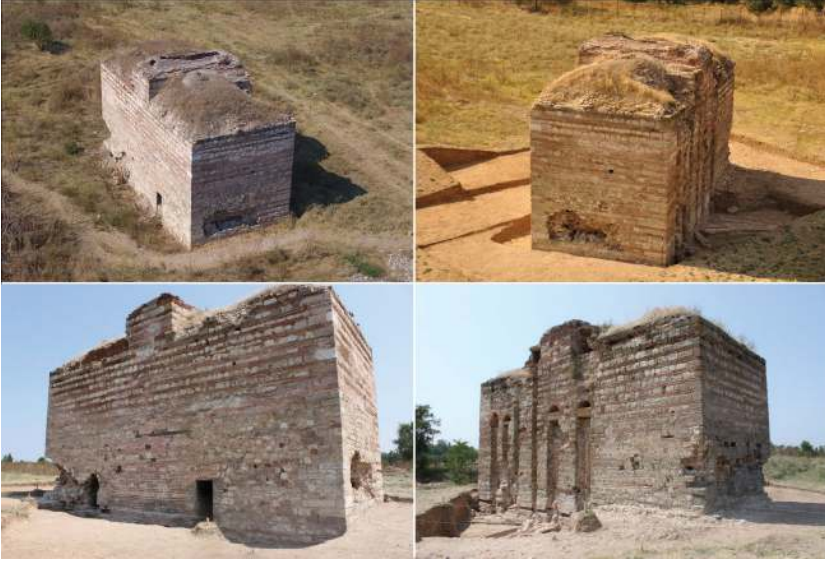
Resim 3: Terazi Kasrı.



Çizim 1: Maksem, kat planları ve kesiti.



Çizim 2: Maksem, cephe çizimleri.



Resim 4: Maksem.



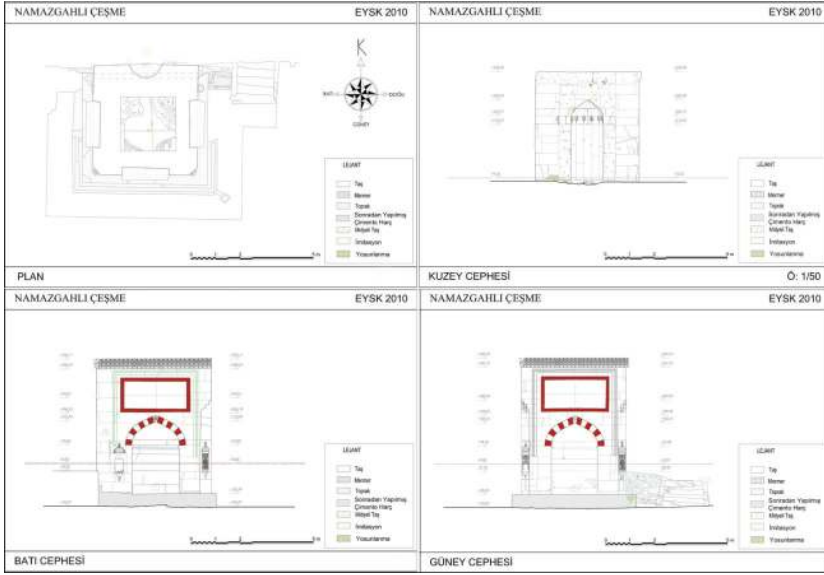
Resim 5: Maksem, iç mekân görünümleri.



Resim 6: Maksem, kuzeydoğu cephesi ve su sistemleri detayları.



Resim 7: Saray içi suyu ile kullanılan künk ve kurşun borular.



Çizim 3: Namazgâhlı Çeşme, plan ve cephe çizimleri.



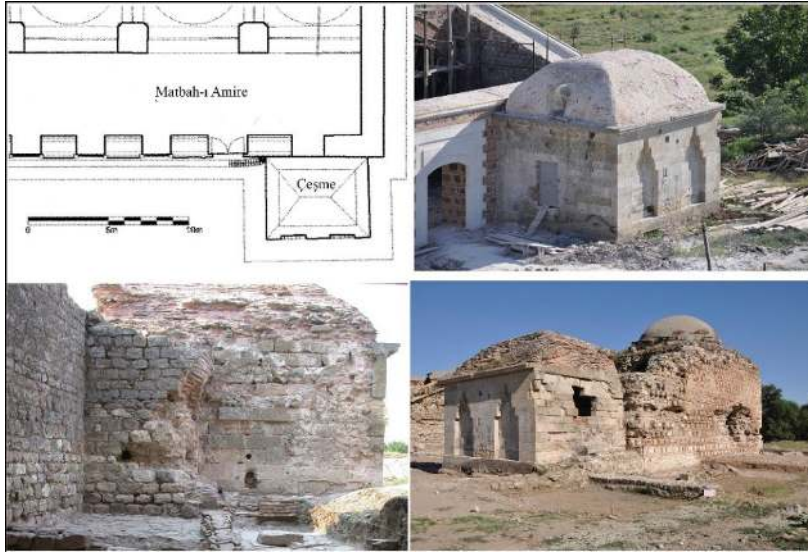
Resim 8: Namazgâhlı Çeşme, cephe görünümleri.



Resim 9: Namazgâhlı Çeşme, süsleme detayları.



Resim 10: Namazgâhlı Çeşme, içerisinden görünüm.



Resim 11: Matbah-ı Âmire Çeşmesi, plan ve görünüşler.



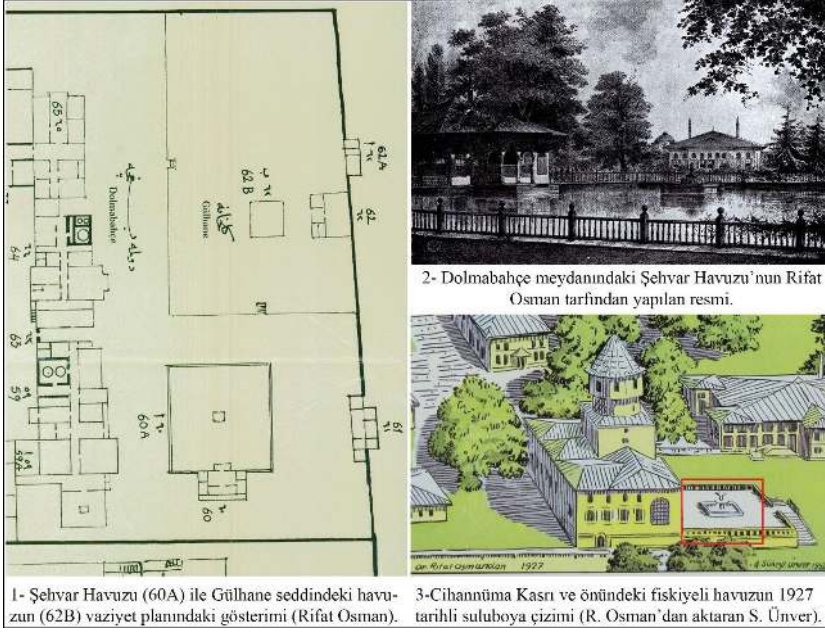
1- Arz Odası önündeki kuyu.

2- Rifat Osman'ın 1922 tarihli Arz Odası kesiti

3- Kun Kasrı'ndaki kuyu.

4- Kun Kasrı kuyusunun plan ve kesiti.

Resim 12: Kuyular.



Resim 13: Havuzlar.